

DOROMB

Közköltészeti tanulmányok 10.

Szerkesztő
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

reciti
Budapest • 2022

„Régi balladák” Angliában 1730 és 1780 között

1.

Ha a balladák – azaz az elbeszélő dalok – repertoárjáról beszélünk a XVIII. századi Angliában, nem teljesen egyértelmű, hogy hol is keressük azt. Paula McDowell panasolja, hogy a balladával foglalkozó tudomány már az *A Collection of Old Ballads [Régi balladák gyűjteménye]* (1723–1725) és Thomas Percy *Reliques of Ancient English Poetry [A régi angol költészet emlékei]* (1765) című gyűjteménye óta antikvárius fordulatot vett, és egy bizonyos típusú balladára összpontosított. Tette ezt olyan (és különösképpen a politikai és lázító) balladák kárára, amelyek a hosszú XVIII. században még forgalomban voltak.¹ Francis James Child

* A tanulmány jelen kiadványban jelenik meg először. Szeretnénk köszönetet mondani a szerzőnek, hogy átengedte az első közlés jogát. Az írás fordítója, mint legutóbb – vö. David HOPKIN, „Balladák és egylapos ponyvák Franciaországban: Számvetés egy hiányról”, in *Doromb: Közköltészeti tanulmányok* 8, szerk. Csörsz Rumen István, 119–146 (Budapest: Reciti, 2019) –, ezúttal is megküzdött a terminológia magyarításával. Korábbi fordításunkat azért érdemes itt említeni, mert némely tekintetben módosítottunk annak szóhasználatán. A következő szavakat-kifejezéseket használtuk: *broadside* – egylapos nyomtatvány; *chapbook* – kisnyomtatvány; *cheap print* – olcsó nyomtatvány; *old ballad* – régi ballada; *popular print* – népszerű nyomtatvány (ezt korábban népi grafikának neveztük, mivel fa- vagy rézmetszetet is tartalmazott, ám itt inkább az angol kifejezéshez közelebbi megoldást választottuk); *street literature* – utcai irodalom (ez a városi népszerű irodalom terminusa). A *popular* jelzőre továbbra is a *népszerű* kifejezést használtuk a *népivel* szemben (bár a *populáris kultúra* terminus már meghonosodni látszik, itt más kifejezések jelzője is volt a *popular*, így nem nyertünk volna sokat az angolosabb kifejezéssel). A *ponyva* kifejezést ezúttal kerültük: a magyar szakirodalomban honos kifejezés egy konkrét kulturális gyakorlatot idéz fel (a ponyván való árulást), ám Atkinson jelen és Hopkin idézett írásából is kiderül, hogy másutt ez más tevékenységekhez is kötődik. A balladák címét első előfordulásukkor magyarul is megadjuk, a versekhez prózafordítás készült. A fordító köszönetet mond Pikli Natália önzetlen segítségéért. – *A ford.*

1 Paula McDOWELL, “The Manufacture and Lingua-facture of Ballad-Making: Broadside Ballads in Long Eighteenth-Century Ballad Discourse”, *The Eighteenth Century: Theory and Interpretation* 47 (2006): 151–178; Paula McDOWELL, *The Invention of the Oral: Print*

monumentális gyűjteménye, az *English and Scottish Popular Ballads* [Angol és skót népszerű balladák] (1882–1898), amely azóta is az angol nyelvű balladairodalom standard kiadása, ezt a perspektívát betonozta be. Child nagyjából a balladák két osztályát részesítette előnyben: 1) azokat, amelyeket látszólag színhagyományból gyűjtöttek Skóciában a nagyjából 1769 és 1828 közötti időszakban,² átveszi Anna Gordon (azaz Mrs. Brown of Falkland) balladáit, amelyeket a balladaköltészet csúcának tekintett; illetve 2) balladákat korai kéziratokból és XVI–XVII. századi, többnyire angol nyelvű nyomtatott forrásokból, melyeknek legalább megadta további azonos című XVIII. századi kiadásait.³

A Child utáni népdalgyűjtő-mozgalom, az első világháborút megelőző években jelentősen kibővítette az elbeszélő dalok repertoárját, de ezeket nem lehet egyszerűen visszavetíteni az időben, mert az akkoriban előkerülő szövegek nagy része a XIX. századból származik. Mindazonáltal a Child által kanonizált kora újkori balladák közül néhány – olyan címek, mint a *The Baffled Knight* [A zavarodott lovag], *The Bailiff's Daughter of Islington* [Az islingtoni törvényszolga lánya], *Barbara Allen's Cruelty* [Barbara Allen kegyetlensége], *Captain Ward and the Rainbow* [Ward kapitány és a szivárvány], *Fair Margaret's Misfortunes* [A szépséges Margaret balszerencséje], *Lord Thomas and Fair Eleanor* [Thomas úr és a szépséges Eleanor], *The Knight and Shepherd's Daughter* [A lovag és a pásztor lánya] – még mindig forgalomban volt Angliában és másutt. Jelenlétük nemcsak az adott repertoár hegemoniájának erősítését szolgálta, hanem a színhagyomány olyan elméletének is súlyt adott, amely hosszú ideig uralta a balladatudományt, és mellesleg lekicsinyelte az olcsó nyomtatványok jelentőségét. Child tulajdonképpen csak egy maroknyi olyan balladát nyomtatott ki, melyeket az 1770-es évek környékén színhagyományból gyűjtöttek Angliában, de ezek ritkasága csak annak az általános benyomásnak erősítését szolgálta, hogy a XVIII. századi Anglia olyan parlagföld, ahol a ballada sem nő.⁴ Nem ez a helye annak, hogy tovább elemezzük Child szelekciós elveit, amelyeknek meglehetősen sajátos mivoltát már régóta felismerték.⁵ Nem szabad ugyanakkor alábecsülni az olcsó

Commerce and Fugitive Voices in Eighteenth-Century Britain (Chicago and London: University of Chicago Press, 2017), 229–250.

2 Előbbi David Herd *Ancient and Modern Scots Songs, Heroic Ballads &c.* [Régi és új skót dalok, hősi balladák stb.] című művének dátuma, utóbbi Peter Buchan *Ancient Ballads and Songs of the North of Scotland* [Régi balladák és Észak-Skócia dalai] című művéé.

3 Francis James CHILD, ed., *The English and Scottish Popular Ballads*, 5 vols (Boston: Houghton, Mifflin, 1882–1898).

4 Flemming G. ANDERSEN, "Oral Tradition in England in the Eighteenth Century: 'Lord Lovel' (Child No. 75 A)", in *The Ballad as Narrative: Studies in the Ballad Traditions of England, Scotland, Germany and Denmark*, ed. Flemming G. ANDERSEN, Otto HOLZAPFEL, and Thomas PETTITT, 59–70 (Odense: Odense University Press, 1982).

5 Thelma G. JAMES, "The English and Scottish Popular Ballads of Francis J. Child", *Journal*

nyomtatványokkal mint forrásanyaggal szembeni adósságainkat sem. Hiszen Child roppant tudása ahhoz vezetett, hogy a 305 balladából álló kánonja sokáig uralta és talán még mindig uralja a balladatudományt.

Ez a rövid tanulmány tehát előzetes kísérlet arra, hogy bemutassuk az 1730 és 1780 közötti Anglia balladavilágát, főként a népszerű nyomtatványok egy sajátos műfaját, az ún. „*old balladot* [régiballadát]”. Ennek a repertóriumnak a kiindulópontjául a londoni Bow Churchyardban és Aldermary Churchyardban található William and Cluer Dicey, később Cluer Dicey and Richard Marshall cég 1754-ben és 1764-ben kiadott katalógusai szolgálnak, amelyek a „régiballada” kategóriáját is magukban foglalják.⁶ Ezeket egy csoportba osztották, megkülönböztetve a cég által kiadott egyéb ponyvaktól, mint például a *history* (ez az általános kifejezés a kisnyomtatványra, többnyire prózában készült és számos témában, mint például történelmi, legendás, vallási, humoros, de lehetnek jóslatok, gyakorlati tanácsok is), a *patter* (olcsó kisnyomtatvány prózában vagy versben, amelyet „isten”, „tragikus” vagy „vidám” kategóriákba sorolhatunk), a *collection* (nyolclapos énekeskönyv, amely többnyire lírai dalokat tartalmaz), a *slip song* (rövidebb, többnyire lírai dal, keskeny papírra nyomtatva, gyakran egy nagyobb egylapos ponyva két vagy több csikra vágásával jön létre), térképek és a manapság *popular print*nek [népszerű nyomtatványnak] nevezett kiadvány (olcsó egylapos illusztrációk, fa- vagy rézmetszéssel nyomtatva). A „régiballada” nagyalakú egylapos nyomtatvány, fél lapra nyomtatva,⁷ az előző századból ismert formátum, és többnyire kb. nyolcvantól kétszáz sorig terjedő elbeszélő balladákból állt. A kiadványok egy része is az előző századból származott, de némelyikük újabb és nyilvánvalóan XVIII. századi volt.

Bizonyos fokú tartalmi átfedés tapasztalható más formátumokkal, különösen a *slip song*okkal, melyek a század második felében új lendületet adtak a da-

of American Folklore 46 (1933): 51–68; Mary Ellen BROWN, *Child's Unfinished Masterpiece: The English and Scottish Popular Ballads* (Urbana, Chicago, and Springfield: University of Illinois Press, 2011).

6 *A Catalogue of Maps, Prints, Copy-Books, Drawing-Books, &c., Histories, Old Ballads, Broad-sheet and Other Patters, Garlands, &c.*, printed and sold by William and Cluer DICEY, at their Warehouse, opposite the South Door of Bow Church in Bow Church-yard, London (printed in the year 1754) [ESTC T188172]; *A Catalogue of Maps, Prints, Copy-Books, Drawing-Books, Histories, Old Ballads, Patters, Collections, &c.*, printed and sold by Cluer DICEY and Richard MARSHALL, at the Printing Office, in Aldermary Church-yard, London (printed in the year 1764) [ESTC T162594]. (Az ESTC az 1473 és 1800 között megjelent angol nyelvű nyomtatványok bibliográfiája. – *A ford.*)

7 *A half-sheet format* itt azt jelenti, hogy a nyomdász a lap két hasábjára ugyanazt a nyomatot nyomtatta, majd kettévágta a lapot, s külön helyekre kötötte be. Előnye ennek a formátumnak az olcsó nyomtatása volt. – *A ford.*

lok kiadásának.⁸ Mindazonáltal a féllapos nyomtatás mindvégig megmaradt, és a századfordulón is alkalmazták olyan nyomdászok, mint John Pitts. A felsorolt „régiballadák” azok, amelyeket intuitíve sem politikainak, sem szatirikusnak nem tartanánk (bár némelyikük történelmi eseményeket mesél el), és nem is olyan szentimentális és pásztorköltemény típusú lírai dalok, mint amilyenek Allan Ramsay *Tea-Table Miscellany*jában [*Tea-asztal gyűjteményében*] jellemzőek.⁹ A „régiballadák” kifejezésnek tehát számos vonatkozása van: kor és hagyomány mind a formátum, mind a tartalom tekintetében; a túlnyomórészt elbeszélő tartalmak ismerős fajtája, szemben a lírával; és ami talán a legfontosabb az egészben, a nagy féllapos formátum.

Bár a Dicey/Marshall cég az 1720-as években indult Northamptonban, virágkora körülbelül 1730 és 1780 közé esett, ebben az időszakban ők uralták a londoni balladák és kisnyomtatványok piacát.¹⁰ Ellentétben azzal, amit egyes kutatók gondolnak,¹¹ soha nem birtokolták a balladanyomtatás monopóliumát. Valójában a Dicey-katalógusokból azonosított „régiballadák” alaprepertoárja éppen azért egészíthető ki, mert olyan sok azonos című kiadványt adtak ki más könyvkereskedők – nemcsak Londonban, hanem vidéki városokban és Skóciában is, különösen a század közepétől. Sajnos többnyire nem készítettek kiterjedt katalógusokat, így a fennmaradt példányok alapján lehetséges rekonstruálni a kiadásokat, és az is világos, hogy az olcsó nyomtatványok túlélési aránya rendszerint igen alacsony volt.¹²

A Dicey/Marshall-féle „régiballadák” többsége azonosítható, bár alkalmanként szükség lehet egyező című korábbi kiadásra támaszkodni. Számos további ballada is felvehető a listára, amelyek nem szerepelnek a katalógusokban, de azonosíthatók a Bow Churchyard- vagy az Aldermary Churchyard-bélyegekről.¹³

8 Az 1754-es katalógus közel 2000 slip songot említ, így szinte minden nap többet is kiadnak, ami lehetetlenné teszi a teljes katalógus elkészítését; az 1764-ből ismert számuk megközelíti a 3000-et.

9 Skót dalok számos kiadást megért népszerű gyűjteménye. Első kiadása: Allan RAMSAY, *The tea-table miscellany* (Edinburgh: printed by Mr. Thomas Ruddiman, for Allan Ramsay, at the Mercury, opposite to the Cross-Well, 1724). – *A ford.*

10 David STOKER, “Another Look at the Dicey-Marshall Publications: 1736–1806”, *The Library* 7th ser., 15 (2014): 111–157; David STOKER, “Street Literature in England at the End of the Long Eighteenth Century”, in *Street Literature of the Long Nineteenth Century*, ed. David ATKINSON and Steve ROUD, 60–97 (Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2017); Timothy CLAYTON, “Dicey family (per. c.1710–c.1800)”, in *Oxford Dictionary of National Biography* (2011), <https://doi.org/10.1093/ref:odnb/65524>.

11 Különösen William ST CLAIR, *The Reading Nation in the Romantic Period* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 341.

12 David ATKINSON, “Survivals in Cheap Print, 1750–1800: Some Preliminary Estimates”, *The Library*, megjelenés alatt.

13 Az *imprint* a nyomdász, a kiadó tipikus bélyege, melyet a címlapon helyeztek, s melynek alapján a kiadó azonosítható. – *A ford.*

A Dicey/Marshall-balladák azonosításának ez az eljárása megkönnyíti a többi nyomdász és könyvkereskedő azonosítását, akik ugyanezen időkeretek, körülbelül 1730 és 1780 között adtak ki azonos és hasonló című kiadványokat. Sokukat jól ismerik a kutatók, de vannak olyanok is, akik balladanyomdászokként kisebb jelentőségűnek tűnnek, s néha csak kevés fennmaradt kiadványhoz köthetők. Az utóbbiak közül néhány igen jelentős könyvkereskedő volt, aki nyilvánvalóan csak egy maroknyi balladát adott ki.

Ily módon össze lehet állítani a praktikus „régiballadák” nevezhető alaprepertoárt, amely mintegy ötszáz tételt tesz ki. Ez semmiképpen sem szigorúan vett tudományos eljárás – a datálás nagyon nehéz (csak ritkán nyomtatnak dátumot balladalapokra), és szinte minden általánosítás alól vannak kivételek. Az egyik fontos kivétel, hogy a század közepére a könyvkereskedők egy része ugyanazokat és hasonló elbeszélőballada-kiadványokat nyomtatott nemcsak fél lapra nyomott egylapnyi formátumban, hanem nyolcoldalas kisnyomtatványként is. Ritkábban ugyanazok vagy hasonló darabok megtalálhatóak *slip song* alakban is. Számos ballada forgalomban volt 1730 előtt, a XVII. században vagy a XVIII. század első évtizedeiben. A kiadványok közül többet Charles Brown és Thomas Norris 1712-ben bejegyezték a *Stationers' Register*be,¹⁴ amit az 1710-es szerzői jogi törvény bevezetését követően a tulajdonjogok érvényesítésének kísérleteként értelmezhetünk.¹⁵ Néhányat magában foglalt az *A Collection of Old Ballads* (1723–1725), s ennek célja bár nem egészen világos, mindenesetre már ekkor a régiességre játszanak rá. Mindazonáltal korszakunk elején a balladák jelentős forrásanyagát találjuk meg, és ezt bizonyos mértékig a Dicey cég valószínűleg már a korábbi éveiben is kihasználta, amikor ugyanazon balladák egy részét adták ki egy lapos ponyvaként prózai szövegekkel kiegészítve, melyeket az *A Collection of Old Ballads* rövid összefoglalóiból vettek.¹⁶

Miután a nyomdai törvény 1695-ben hatályon kívül került, a balladanyomtatás már nem korlátozódott Londonra, máshol azonban meglehetősen lassan indult be. A kivétel Newcastle upon Tyne volt, ahol (II.) John White (†1769), aki újságot is adott ki, balladákat nyomtatott, valószínűleg a század első évtizedeiből. White számos utcai irodalmi terméke címében megegyezik a Dicey cég által kiadottakkal, és John Ashton a XIX. században arra következtetett, hogy a newcastle-i kisnyom-

14 A *Stationer's Register* a Stationer's Company iktatófüzete volt, melyben üzleti tevékenységüket követték a 16. századtól kezdődően. Könyvtörténészek alapvető könyvészeti forrása. 1712. szeptember 20-án Charles Brown és Thomas Norris terjedelmes bejegyzést nyitottak, melyben 71 régi balladát és számos olcsó nyomtatványt soroltak fel. – *A ford.*

15 Robert S. THOMSON, "The Development of the Broadside Ballad Trade and its Influence upon the Transmission of English Folksongs", PhD-thesis, manuscript (University of Cambridge, 1974), 82, 283–287.

16 A *headnote* a balladákat bevezető rövid prózai szöveg. – *A ford.*

tatványok és így feltehetően a balladák is kalózkiadások voltak.¹⁷ Ez talán túlzott leegyszerűsítés, és valamiféle üzleti megállapodás valószínűbbnek tűnik.¹⁸ Egyetlen olyan (ismert) egylaposponyva-bélyeg létezik, amely John White newcastle-i és William Dicey northamptoni üzletét közvetlenül összekapcsolja.¹⁹

Az 1730-as és 1740-es években Dicey és White voltak a legfontosabb ballada- és kisnyomtatvány-kiadók, és időbe telt, amíg a vidéki könyvkereskedelem kialakult.²⁰ Ugyanakkor új könyvkereskedők kezdtek bekapcsolódni a balladapiacra, és sok azonos című kiadványt nyomtattak. John Feather szerint a londoni nyomdászok egyszerűen nem tudtak lépést tartani a fővároson kívüli kereslettel.²¹ John Garnet számos balladát adott ki Sheffieldben, köztük az 1745-ös *King James and the Tinker* [*Jakab király és a házaló*] címűt és az 1749-es *The Noble Knight's Garland* [*A nemes lovag koszorúja*] címűt, mindkettőt nyolcoldalas kisnyomtatványként.²² A canterburyi nyomda bélyegével készült balladákat valószínűleg James Abree nyomtatta az 1740-es években.²³ London-

17 John ASHTON, *Chap-Books of the Eighteenth Century* (London: Chatto and Windus, 1882), ix.

18 ST CLAIR, *Reading Nation*, 341. White a tárgya Giles Bergel és Angela McShane jelenleg is folyó kutatásainak.

19 *The Birds Lamentation* (Northampton: printed by Wm. Dicey; and sold at Mr Burnham's snuff-shop, and by Mathias Dagnell, bookseller, in Aylesbury; Paul Stevens, in Bicester; William Ratten, bookseller, in Coventry; Caleb Ratten, bookseller, in Harborough; Thomas Williams, bookseller, in Tring; Anthony Thorpe, in St Albans; William Peachey, near St Bennet's Church, in Cambridge; Mary Timbs, in Newport-Pagnell; John Timbs, in Stony-Stratford; Jeremiah Roe, in Derby; John Hirst, printer, in Leeds; Thomas Gent, printer, in York; John White, printer, in Newcastle upon Tyne; and by Churrude Brady, in St Ives; at all which places chapmen and travellers may be furnish'd with the best sorts of old and new ballads, broadsheets, &c.) [ESTC N15639].

20 John FEATHER, *The Provincial Book Trade in Eighteenth-Century England* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985), 12–31; Maureen BELL and John HINKS, "The English Provincial Book Trade: Evidence from the British Book Trade Index", in *The Cambridge History of the Book in Britain, vol. 5: 1695–1830*, ed. Michael F. SUAREZ, SJ, and Michael L. TURNER, 335–351 (Cambridge: Cambridge University Press, 2009).

21 John FEATHER, "The Country Trade in Books", in *Spreading the Word: The Distribution Networks of Print, 1550–1850*, ed. Robin MYERS and Michael HARRIS, 165–183 (Winchester: St Paul's Bibliographies; New Castle, DE: Oak Knoll Press, 1998 [1990]), 166.

22 *The King and Tinker's Garland, containing Three Excellent Songs: 1. King James the First and the Fortunate Tinker; 2. The Taylor Outwitted by the Sailor; 3. The Lawyer and the Farmer's Daughter* (Sheffield: printed by John Garnet, at the Castle Green head, near the Irish Cross, Sept. 1745; where may be had great choice of old and new ballads, garlands, and histories, wholesale or [retail]) [ESTC T29425]; *The Noble Knight's Garland* (Sheffield: printed by John Garnet, at the Castle Green head, Ap. 1749) [ESTC T177013].

23 David SHAW and Sarah GRAY, "James Abree (1691?–1768), Canterbury's First 'Modern' Printer", in *The Reach of Print: Making, Selling and Using Books*, ed. Peter ISAAC and Barry MCKAY, 21–36 (Winchester: St Paul's Bibliographies; New Castle, DE: Oak Knoll Press, 1998), 24–25.

ban a Stonecutter Streeten, a Fleet Marketon volt ballada- és kisnyomtatványnyomda, ahol 1748-tól Robert Powell, majd 1758-tól Charles Sympson folytatott üzleti tevékenységet, és ez a Bow Churchyardtól és az Aldermary Churchyardtól távol vált jelentős központtá.²⁴ A Petticoat Lane-en Larkin How nyomtatott balladákat és kisnyomtatványokat az 1740-es évektől.²⁵ Ezek a további londoni központok megerősíthetik Feather kapacitással kapcsolatos érvelését, bár továbbra sem világos, milyen üzleti kapcsolatok állhattak fenn, ha egyáltalán léteztek ilyenek.

Az 1750-es és 1760-as években számos vidéki balladanyomdát alapítottak, mint például Samuel Harwardét Tewkesburyben, John Cheney-ét Banburyben, Samuel Gamidge-ét és John Butlerét Worcesterben, valamint William Eyresét Warringtonban. Mások, például James Hodges Londonban, akiknek a nevéhez néhány azonos kiadvány kapcsolható, csak alkalmanként merészkedtek az utcai irodalom területére. Egy bizonyos fokig a szakosodás a könyvpiacra magától értetődik, és például a Dicey/Marshall, a Stonecutter Street könyvkereskedői, Larkin How és Samuel Harward Tewkesburyből, ha nem is vállalkozásuk egészét, de bizonyosan a nagy részét az utcai irodalom kiadásának rendelték alá. Ezt a mintát követték az olyan balladanyomdászok, mint például John Pitts és James Catnach a XIX. század elején. A következő évtizedekben ugyanezek a tendenciák folytatódtak, és egyre több ismert név bukkant fel, köztük az Angus család (Newcastle), John Ferraby (Hull), John Fowler (Salisbury), John Grundy (Worcester), Samuel Hazard (Bath), aki vallásos és moralizáló balladákra szakosodott, Joseph Smart (Wolverhampton), a Swindells család (Manchester), John Turner (Coventry), valamint olyan kevésbé ismert alakok, mint John Pytt (Gloucester), Mary Rose és John Drury (Lincoln). Londonban az Evans család gyakorlatilag a Dicey/Marshall cég örökébe lépett. A balladák nyolcoldalas kisnyomtatvány-formátuma Londonon kívül elterjedtebb volt, különösen Észak- és Nyugat-Angliában, valamint Skóciában, bár nem teljesen világos, miért is történt ez így. 1774-ben ért véget a nagy londoni könyvkereskedők által bevezetett, effektíve örökérvényű szerzői jog uralma, amely lehetővé tette, hogy ellenőrzés alatt tartásuk a könyvkiadást, de ez a fejlemény láthatólag csekély hatással volt a ballada- és utcai irodalom piacára.²⁶

A szóban forgó időszakban általánosan ez áll a „régiballadák” kiadásának hátterében, bár számos nehézség továbbra is fennáll. Például a Dicey/Marshall

24 David ATKINSON, “Street Literature Printing in Stonecutter Street (1740s–1780s)”, *Publishing History* 78 (2018): 9–53.

25 David ATKINSON, “Ballad and Street Literature Printing in Petticoat Lane, 1740s–1760s”, *Traditiones* [Ljubljana] 47, Nr. 2 (2018): 107–117.

26 ST CLAIR, *Reading Nation*, 339–356. Ő ezt az időszakot az utcai irodalom vízvázlatójának tekinti, de sokan vélik úgy, hogy számvetése túlon túl egyszerű képet fest.

félbevágottnak egy lapos ponyvájának némelyike színpadi dal, vadászdal vagy pajzán ének, többnyire csekély elbeszélő tartalommal, illetve ezek még stilisztikai okokból sem számítanak egykönnyen balladának. Az *English Short Title Catalogue*-ban (ESTC) is jelentős számban szerepelnek olyan balladák, amelyek bélyeg nélküliek, és olyanok, melyek feltételezett datálása meglehetősen önkényes, bár az nagyon valószínű, hogy néhány közülük a vizsgált időszakhoz kötődik. Emellett a Dicey/Marshall és John White is adott ki bélyeg nélküli példányokat.

2.

A XVIII. századi angol repertoárral kapcsolatban leginkább az lepi meg a balladakutatókat, hogy az mennyire távol áll a Child-féle kánontól. Míg Child Skóciával és a nyomtatott balladával kapcsolatos részrehajlása bizonyos mértékig magyarázható a balladagyűjtés és -kiadás kronológiájának következményeként, mégiscsak az esztétikum és nem a történelmi empirizmus vezérelte döntéseit. A fent leírtak szerint azonosított mintegy ötszáz „régiből” csak alig ötven, vagyis körülbelül tíz százalék a „Child-féle ballada”, és ebből is csaknem húsz Robin Hood-ballada.

Vannak ismerős darabok. A *Lord Thomas and Fair Eleanor* címűt például Londonban nyomtatták a XVII. században, a vizsgált időszakban pedig Londonban, Newcastle-ben, Warringtonban és Worcesterben. A mindenütt felbukkanó *Barbara Allent Bow Churchyardban*, Newcastle-ban, Fowler pedig Salisburyben nyomtatta. *The Baffled Knight*, *The Beautiful Shepherdess of Arcadia* [A gyönyörű árkádiai pásztorlány] (Childnál: *The Knight and Shepherd's Daughter*), *Captain Ward and the Rainbow*, *Chevy-Chase*, *Fair Margaret's Misfortunes*, *The Famous Flower of Serving-men* [A szolgák híres virága], *King Edward the Fourth and the Tanner of Tamworth* [IV. Edward király és a tamworth-i tímár], *Sir Andrew Barton* – ezek még olyan Child-féle balladák, melyek a XVIII. században is megjelentek nyomtatásban.

Inkább érdekes a többi ballada, amelyek ma már kevésbé tűnnek ismerősnek, de nyomtatásban gyakoriak. A *Catskin; or, The Wandering Young Gentlewoman* [Macskabőr; avagy: A fiatal bolyongó úrinő] címűt Londonban, Gloucesterben, Ludlow-ban, Tewkesburyben és Warringtonban is kinyomtatták. A *The Bristol Bridegroom; or, The Ship-Carpenter's Love to the Merchant's Daughter* [A bristoli vőlegény; avagy A hajóács szerelme a kereskedő lánya iránt] című művet Londonban, Banburyben, Tewkesburyben, Worcesterben és Wotton-under-Edgeben nyomtatták. John Gay *William and Susan* című művét (Childnál *Black-Ey'd Susan* [Fertelmes Susan]) Londonban, Sheffieldben, Warringtonban és Wrexhamban nyomtatták. A *Choice Pennyworth of Wit; or, A Clear Distinction between a*

Virtuous Wife and a Wanton Harlot [Egy fillérsnyi válogatott elmésség; avagy: Egy erényes feleség és egy tudatlan szajha közti egyértelmű különbségtétel] címűt Londonban, Birminghamben, Northamptonban, Tewkesburyben, Worcesterben és Yorkban nyomtatták. A *Young Baker* [A fiatal pék], amelyet Worcesterben adtak ki, nagy valószínűséggel kiindulópontot jelent a XIX. századi *Lord Bateman*hez és annak skót megfelelőjéhez, Child *Young Beichan*jához. Ez a példatár még korántsem teljes, és a felsorolást még lehetne folytatni.

Feltételezhető, hogy a könyvkereskedők általában tudták, mit csinálnak, és hogy a nyomtatott balladáknak volt piaca, amiből pedig következtethetünk balladavásárló, balladaolvasó, balladaszavaló, balladaéneklő közönségre. Ezzel összefüggésben feltételezhető a népszerűség valamely foka, bár ez bizonyos fenntartásokkal értendő, s nem utolsósorban azért, mert nagyon kevés információnk van a példányszámokról és arról, hogy egy adott ballada meddig maradhatott elérhető, és mert a könyvkereskedők és a vándor ponyvaszerzők terjesztői hálózatairól is meglehetősen korlátozott információink vannak. A Dicey cégnek országszerte volt ügynökhálózata, legalábbis a korai években, egészen Cambridge-ig, Coventryig, Leedsig és Yorkig.²⁷ Később, amikor a könyvkereskedők és nyomdászok száma országszerte növekedett, az ilyen hálózatok könynyebben azonosíthatók földrajzilag.

A londoni cégek újranyomtattak néhány balladát, amint azt a tipográfiai eltérések is igazolják, bár néha nehéz megmondani, hogy ezek milyen könyvészetiileg különböző kiadásokat, nyomtatásokat, példányokat vagy szövegállapotokat képviselnek, amelyek mindegyike növelhette a forgalomban lévő kiadások számát. További bonyodalmat okoz, mint már említettük, a fennmaradt bélyeg nélküli balladák mennyisége – és természetesen a túlélési arány kérdése. Mindazonáltal az a tény, hogy egy olyan balladát, mint az *A Choice Pennyworth of Wit*, féltucat helyen és több mint fél évszázadon át nyomtattak Anglia-szerte, sokkal erősebb bizonyíték a dal korabeli értékére, mint egy ballada egyetlen gyűjtött változata a *The English and Scottish Popular Ballads*ben. Hasonlítsuk csak össze a *Fair Margaret's Misfortunes* négy különböző Dicey/Marshall-kiadását a *Fair Margaret and Sweet William* két gyűjtött változatával, amelyeket Thomas Percynek küldtek el, és amelyeket Child adott ki. Az összehasonlítás igazságtalannak tűnhet a népdalgyűjtés szempontjából, de a XVIII. századi Anglia nemcsak a tényleges gyűjtés szempontjából szegényes kissé, hanem a század végétől a „népdal” skóciai „felfedezéséről” szóló romantikus elképzelések is nagy teret nyertek.²⁸

27 THOMSON, “Development of the Broadside Ballad Trade”, 98–99.

28 Matthew GELBART, *The Invention of 'Folk Music' and 'Art Music': Emerging Categories from Ossian to Wagner* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007).

Ugyanezek a gondolatok széles körben kerültek át a romantikába, amely az első világháborúig (és azon túl is) áthatotta a népdalmozgalmat.

Mi legyen hát a balladákkal? Átfogó kategorizálásra itt aligha lehet kísérletet tenni, de érdemes néhány példát röviden ismertetni. Házi tragédiákban és gyilkosságokban bővelkednek az olyan balladák, mint a *The Berkshire Tragedy* [A berkshire-i tragédia], *The Bloody Gardener's Cruelty* [A vérszomjas kertész kegyetlensége], *The Children in the Wood* [A gyerekek az erdőben], *The Gloucestershire Tragedy* [A gloucestershire-i tragédia], *The Gosport Tragedy* [A gosporti tragédia], *The Liverpool Tragedy* [A liverpooli tragédia], *The Northamptonshire Tragedy* [A northamptonshire-i tragédia], *The Oxfordshire Tragedy* [Az oxfordshire-i tragédia]. Ezek egy része a Thomas Pettitt által alaposan elemzett „meggyilkolt kedves” műfajába tartozik.²⁹ Amennyire ismert, ezeknek a történeteknek a többsége kitalált, még akkor is, ha tartalmazhatnak olyan részleteket, amelyek mintha a való életből származnának. A spektrum humorosabb (és néha sikamlós) végén olyan balladák találhatók, mint a *Crafty Kate of Colchester* [A fortélyos colchesteri Kate], a *The Politick Maid of Suffolk* [A suffolki számító szobalány], a *The Crafty Lass's Garland* [A fortélyos lány koszorúja], a *The Merchant's Son and the Beggar Wench of Hull* [A kereskedő fia és a hulli kolduslány] és a *The Fair Maid of the West, Who Sold her Maidenhead for a High-Crown'd Hat* [A nyugat szépséges szolgálója, aki eladta a lányságát egy magas kalapért].

A *The Four Indian Kings* [A négy indiai király] egy áltörténelmi képzelet-szülemény. Gay *William and Susan* című alkotása azt a fajtát képviseli, amelyet később „nemzeti daloknak” neveztek, és talán ilyen a *The Jolly Sailor's True Description of a Man of War* [A víg matróz igaz leírása egy csatahajóról] című mű is. Néhány konkrét történelmi témát ballada formájában tárgyaltak, mint például Lord Lovat kivégzését a Tower Hillen (1747), a lisszaboni földrengést (1755) és Cumberland hercegének culloveni győzelmét (1746), de ezeket utóbb valószínűleg kevésbé nyomtatták újra. A *Miss Blandy* című, azonosítatlan ballada minden bizonnyal Mary Blandyról szólt, akit 1752-ben apagyilkosságért kivégeztek. A skót történelem és legendárium epizódjaiban is szerepel néhány ballada, köztük a *Gilderoy's Last Farewell* [Gilderoy utolsó búcsúja] és a *Johnny Armstrong's Last Goodnight* [Johnny Armstrong végbúcsúja]. Inkább helyi érdekű a *The Famous Ballad of Badsworth Hunt* [A badsworthi vadászat híres balladája], mely egy 1729-es vadászatot ünnepel, és a *Squire Vernon's Fox-*

29 Például Thomas PETTITT, „Journalism vs. Tradition in the English Ballads of the Murdered Sweetheart”, in *Ballads and Broadsides in Britain, 1500–1800*, ed. Patricia FUMERTON and Anita GUERRINI, 75–98 (Farnham and Burlington, VT: Ashgate, 2010) 75–89; Thomas PETTITT, „The Murdered Sweetheart: Child of Print and Panic?”, (2005): <https://web.mit.edu/comm-forum/legacy/mit4/papers/Pettitt.pdf>

Chase [A nemes Vernon rókavadászata], mely egy másikat talán az 1760-as évekből. Más balladatörténetek valóban legendák, mint például az I. Edward király feleségéről szóló fantáziadús mese, a *The Fall of Queen Eleanor* [Eleanor királynő bukása], amelyben a királynő a Charing Crossnál a földre süllyedt, majd Queenhithe-ben emelkedett fel. Ugyanez igaz a *Sir Lancelot du Lake and the Famous Giant Tarquin* [Sir Lancelot du Lake-re és a híres óriás, Tarquin] és a *Moore of Moore-Hall and Dragon of Wantley* [A moore-halli Moore és a wantley-i sárkány] címűekre, valamint a Robin Hood-balladákra és a *Roman Charityre* [a Római jótékonyágra], Cimon és Pero klasszikus legendájára.

Néhány vallásos egylapos kiadvány nem igazán sorolható a narratív balladák közé – olyan címeikkel, mint az *I Will Go Seek My Saviour and Let the World Be* [Keresni indulok a megváltom, hadd menjen a világ, amerre akar], *The Weeping Christian* [A síró keresztény] (állítólag Thomas Fergussontól, a 33. gyalogezred katonájától) és a *St Bernard's Vision, or, A Brief Discourse between the Soul and the Body of a Wicked Man Lately Deceased* [Szent Bernát látomása; avagy: Rövid beszélgetés egy nemrég elhunyt gonosz ember lelke és teste között]. Másrészt a *Satan's Decoy; or, The Youth's Faith in Christ* [A sátán csapdája, avagy: A fiatalok Krisztusba vetett hite] egy iskolába tartó fiatal és az ördög találkozását meséli el drámai és egyúttal jámbor modorban, illetve felidézi *The False Knight upon the Road* [A hamis lovag az úton] Child-féle balladáját.

A balladák közül többet később, ilyen vagy olyan formában, népdalként gyűjtöttek be – például *Bateman's Tragedy* [Bateman tragédiája], *The Blind Beggar's Daughter of Bethnal-Green* [A bethnal-greeni vak koldus lánya], *The Children in the Wood*, *The Golden Glove* [Az aranykesztyű], *The Forlorn Lover* [A kétségbeesett szerető] (Childnál: *A week before Easter* [Húsvét előtt egy héttel]), *The Gosport Tragedy* (Childnál: *The Cruel Ship Carpenter* [A kegyetlen hajóács]), *The Great Messenger of Mortality* [A halandóság nagy hírnöke] (Childnál: *Death and the Lady* [A halál és a hölgy]), *The Merry Hay-makers* [A vidám szénaforgatók], *The Miller's Advice to his Three Sons* [A molnár tanácsa három fiának], *The Spanish Lady's Love* [A spanyol hölgy szerelme], *Three Jolly Butchers* [Három vidám hentes], *The Nobleman's Generous Kindness* [A nagylelkű nemes kedvesége] (Childnál: *The Nobleman and the Thresherman* [A nemesember és a cséplő paraszt]), *Shepherd Adonis* [Adonis pásztor] (Childnál: *Shepherd of the Downs* [A downs-beli pásztor]), hogy csak néhányat említsünk. Bár nehéz megmondani, hogy a XVIII. században „népdalként” terjedtek-e, a balladák korabeli fogadtatására többnyire visszatekintő emlékezésekből van azért némi bizonyíték.

Csak néhány példát említve, az író Thomas Holcroft (1745–1809), egy cipész fia, amikor fiatal korában nehézségekbe ütközött, és házaló ügynöknek állt, házak és sörözők falára ragasztott balladákra bukkant, ami, ahogy mondja, „akkoriban a művelődés és gyakorta, kétségtelenül, a pallérozatlan emberek szó-

rakozása volt”.³⁰ William Gifford (1756–1826) satirikus író és szerkesztő, aki nehéz körülmények közé született a vidéki Devonban, az édesanyjától tanult olvasni, és így ismerkedett meg „egy vidéki város irodalmával, amely körülbelül fél évszázaddal ezelőtt még alig ért többet, mint amit a vándor balladaénekesek, vagy inkább a balladaolvasók terjesztettek”, és így „sok érdekes ismeretet szereztek a macskabőrőről, az aranybikáról, a vérszomjas kertészről, és sok más, ugyanolyan tanulságos és mulatságos történetről”.³¹ Valamivel később a radikális Samuel Bamford (1788–1872) leírta a manchesteri Swindells könyvesbolt kirakataiba kiállított dalokat, balladákat, meséket és így tovább, amelyeket ő lelkesen olvasott a bennük rejlő csodák miatt.³² Egy olyan mintázat rajzolódik ki ebből, hogy értelmes fiatal emberek (egyszerűen kevesebbet tudunk a nőkről ebben a tekintetben), akik az alsóbb osztályba születtek, balladákban és nyomtatványokban gazdag korai irodalmi tapasztalatra lelnek, és így fejlődik ki saját képzelőerejük.

3.

Azon túl, hogy a fiatalok élvezik a balladák fantáziadús világát, nem volna éppen bölcs dolog annak általánosítása, hogy mit jelenthettek azok a kortársak számára. Mindenesetre érdemes néhány példát kicsit részletesebben is megvizsgálni. Vegyünk egy tipikus balladát a század közepéről, mint például a *The Northamptonshire Tragedy*, amelyet Bow Churchyardban nyomtattak, Sympsontól a Stonecutter Streeten, Harwardtól Tewkesburyben és a londoni Pittstől a XIX. század elején.³³ A történet röviden ennyi: két hatalmas birtokkal rendelkező northamptonshire-i nemesnek volt egy-egy lánya, az egyik gyönyörű, a másik kevésbé. Egy nemes lovag udvarolt az előbbinek, de az apja megtagadta az engedélyt, hogy a lány férjhez menjen, mert túl fiatal volt. A lovag ekkor teherbe ejtette a lányt, és amikor ezt megtudta, elhagyta, s helyette udvarolt kevésbé szép szomszédjának, sőt feleségül is vette. A gyönyörű lány elment a nényjéhez, ahol életet adott kisfiának, aki aztán meg is halt. Ezután szerzetesnek öltözött, hogy alamizsnát kérjen az őt elhagyó lovagtól, így lehetősége nyílt arra,

30 *Memoirs of the Late Thomas Holcroft*, Written by Himself, 3 vols (London: Longman, Hurst, Rees, Orme, and Brown, 1816), 1:135–36.

31 William GIFFORD, *The Satires of Decimus Junius Juvenalis*, translated into English Verse (London: G. and W. Nicol, and R. Evans, 1802), iii.

32 *Bamford's Passages in the Life of a Radical and Early Days*, ed. Henry DUNCKLEY, 2 vols (London: T. Fisher Unwin, 1905), 1:87.

33 *The Northamptonshire Tragedy* (printed and sold in Bow Churchyard, London) [ESTC T43156].

hogy egy pisztollyal lelője. Egy kocsibaleset után leleplezték álcáját, bevallotta tettét, a lovag új felesége pedig elérte, hogy ítéljék halálra. Végperceiben figyelmeztette a szülőket, hogy ne tagadják meg gyermekeik házassági szándékát, a leányokat, hogy ne hagyják magukat álnok férfiaktól rászedni, a férfiakat, hogy ne hagyjanak cserben ártatlan nőket:

First Parents have a care, if e're your Children dear,
Think fit to marry, do not them deny,
For fear that love at last, should their glory blast,
As may be seen by this sad destiny.

Next Maidens all beware, and have a special care,
Of Mens deceitful Tongues, that flattering train,
For if you do consent, to your great discontent,
When they have you betray'd, they will you disdain.

Likewise false Men I say, beware how you betray,
Poor Innocents, it may be your ruin;
When love does turn to hate, the malice is so great,
That your destruction does your fancy prove.

[Először is, a szülők ügyeljenek arra, ha kedves gyermekeik házasodni kívánnak, ne tagadják meg ezt tőlük, mert különben attól tarthatunk, hogy a szerelem hírnevüket tönkre teszi, amint ezt ez a szomorú történet is mutatja. // Aztán a szüzek vigyázzanak, és különösképpen ügyeljenek a férfiak álnok nyelvére, mely folyton hízeleg, mert ha beleegyeznek, akkor nagy sérelem fogja őket érni, amikor elárulják és megvetik őket a férfiak. // A hamis férfiaknak hasonlóképpen mondom: vigyázzatok, hogyan áruljátok el a szegény ártatlanokat, mert ez a ti romlásotok is lehet; amikor a szerelem gyűlöletté változik, a rosszindulat olyan nagy, hogy nem is gondolnák pusztulásukat.]

Nem lehetetlen, hogy hatalmas birtokkal rendelkező nemesek és családjaik találkoztak olyan nyomtatott anyagokkal, mint a *The Northamptonshire Tragedy*, de ők aligha lehettek akár a balladát nyomtató könyvkereskedők, akár a kis boltok és vándorkereskedők célközönsége. Ez a piac inkább olyan embereket célt meg, akiket Thomas Holcroft, William Gifford és Samuel Bamford mutatott be – vagyis a középrangúakat és az alsóbb osztályokat. Ezt a társadalmi réteget egyáltalán nem könnyű meghatározni, de olyan embereket foglal magában, mint a kisbirtokosok, a kereskedők, a kézművesek és a kisiparosok, valamint a napszámosok, a munkások, az inasok és a szolgák, akik nekik dolgoztak, illetve családjaik és

gyermekük. A ballada közönsége birtokolhatott kisebb vagyont, de ugyanúgy birtoktalan is lehetett; az egyetlen követelmény az volt, hogy megengedhessék maguknak, hogy egy-egy egy lapos balladáért időnként megváljanak fél vagy egy pennytől. Ez kizárhatta azokat a nagyon szegényeket, akik nem teheték meg, hogy ily módon költsék el korlátozott erőforrásaikat, de még ők is hallhattak balladákat az utcákon, piacokon, vásárokon és egyéb társasági összejöveteleken.

Nehezen érthető, hogy a földbirtokos nemesek közti szerelemről, szexről és bosszúról szóló történet hogyan is kapcsolódik közvetlenül egy ilyen ballada-közönség társadalmi és gazdasági struktúráihoz, családi és romantikus kapcsolataihoz. A balladatörténetek inkább a képzelet alkotásai, amelyek nem közvetlen formában ábrázolják a korabeli családi élet epizódjait. Vic Gammon úgy tartja, hogy az ilyen dalok központi problémája a társadalmi normák megsértése, és bár a közönség értelmezhetette őket olyan dolgokkal összhangban, mint a társadalmi nem, státusz és tapasztalat, mélyebb szinten az ideológia területén munkálkodtak, mivel az uralkodó patriarchális rend alapjául szolgáló attitűdöket és előfeltevéseket reprodukálták.³⁴

Társadalmi beállítástól függetlenül a *The Northamptonshire Tragedy* eleje azt az örökzöld témát érinti, amit Malcolm Laws „a szerelmesekkel szembeni családi ellenkezésnek” nevezett.³⁵ Az apa ellenkezése a lovag kezdeti udvarlásával szemben nem tűnik sem ésszerűtlennek, sem különösebben barátságatlannak:

He to her Father went, and asked his Consent,
Immediately to him he thus did say;
She is too young indeed. It must be thus agreed,
If that you have her you for her must stay.

With all my heart he cried, if she is my Bride;
I do not mind for her how long I stay;
[‘]Tis she I do adore, and shall for evermore.
With kisses sweet they pass’d the time away.

[Elment a lány apjához, és beleegyezését kérte, aki azonnal ezt mondta neki: Valóban, a lány túl fiatal. Egyetérthetünk hát abban, hogy ha bírja is szívedet, várnod kell rá. // Teljes szívemből, kiáltott, ha ő az én menyasszonyom, bánom is én, mennyit kell várnom rá; őt imádom, és örökké fogom is. Édes csókokkal múltatták az időt.]

34 Vic GAMMON, “Song, Sex, and Society in England, 1600–1850”, *Folk Music Journal* 4, Nr. 3 (1982): 208–245.

35 G. Malcolm LAWS, Jr., *American Balladry from British Broad-sides* (Philadelphia: American Folklore Society, 1957), 15–17.

Még inkább jellemző, ahogyan a *The Bloody Gardener's Cruelty* teljes cselekményét a családi ellenkezés mozgatja.³⁶ Egy nemesi származású fiatalember a szülők legnagyobb megdöbbenésére beleszeretett egy pásztor lányába:

His Parents they were all of high degree,
They said, She is no match at all for thee.
If you'd our blessing have, grant us but what we crave,
And wed with none but whom we shall agree.

Dear son, for you we have chosen out a bride,
With store of gold, and beautiful beside;
Of a temper kind and free, she is the girl for me,
But not a shepherd's daughter of mean degree.

And if by us you'll not be ruled or led,
You from our presence shall be banished:
No more we will you own to be our only son:
Then let our will be done, to end the str[i]ffe.

[A fiú szülei, akik előkelő származásúak voltak, azt mondták: Egyáltalán nem hozzád való. Ha áldásunkat bírni szeretnéd, azt kell tenned mire vágyunk, és senki mást nem vehetsz el, csak akiben megegyeztünk. // Kedves fiam, kiválasztottunk neked egy menyasszonyt, aki kellően gazdag és mellette még szép is, aki kedves és nagylelkű természettel bír – őrá esett a választásunk, s nem az egyszerű pásztor lányára. // És ha nem mi kormányozunk vagy vezetünk téged, tűnj el a szemünk elől. Nem leszel többé az egyetlen fiunk; akkor legyen meg a mi akaratunk, és vessünk véget a viszálynak.]

A fiú azonban elhatározta, hogy szegénysége ellenére hű marad kedveséhez. A fiú anyja ekkor megvesztegette kertészét, hogy gyilkolja meg a lányt. Egy igazmondó galamb (ennek a balladának megkülönböztető motívuma) aztán felfedte a fiatalembernek a történeteket, aki szembeszállt édesanyjával, mondván, ha igaz, amit megtudott, ő is megöli magát. Felzaklatott édesanyja beismerte bűnét, a fiú megölte magát, a szerelmeseket pedig együtt temették el közös sírba. A kulcsszerepet játszó „vérszomjas kertész” pedig felnégyelték.

36 *The Bloody Gardener's Cruelty; or, The Shepherd's Daughter Betrayed* (printed and sold at the Printing Office, in Bow Churchyard, London) [ESTC T207045]. Lásd továbbá David ATKINSON, "The Bloody Gardener's Cruelty: A Contextual History", *Folklore* 130 (2019): 258–281.

A *The Bloody Gardener's Cruelty* csak egy a balladák egész sorából, amelyek egyrészt a társadalmi és gazdasági szempontok, másrészt a romantikus idealizmus feszültségein keresztül ábrázolják az udvarlást és a házasságot, s gyakran a gyilkosságot is. Bár egykor a társadalomtörténészek ezt a feszültséget általában úgy ábrázolták, mint ami megkülönbözteti az arisztokrácia vagy a birtokos osztályok házassági szokásait a középosztályétól, a későbbi kutatások arra hajlottak, hogy a kora modern társadalom legtöbb szintjén a társadalmi és gazdasági pragmatizmus, valamint a romantikus idealizmus keveréke működött. A XVIII. századi Anglia középosztálya minden bizonnyal pontosan tudatában volt, hogy mennyire kívánatos és bizonytalan a vagyon és a társadalmi státusz.³⁷ A *The Bloody Gardener's Cruelty* nem a családi kapcsolatok és az eljegyzések valóság-hű ábrázolása, s valószínűleg nem az még a „magas származásúak” számára sem, a ballada közönségétől mindazonáltal elvárható, hogy felismerje a mögöttes társadalmi, gazdasági és romantikus egyenlőtlenségeket.

Néhány balladában abból fakad az egyenlőtlenség, hogy az urak vagy úrinők romantikus kapcsolatba bonyolódnak szolgálkkal. A szolgák magatartása és kultúrája a feltörekvő középosztály számára érzékeny pontot jelentett.³⁸ A *The Famous Flower of Serving-Men; or, The Lady Turn'd Serving-Man [A szolgák híres virága; avagy: A hölgyből lett szolgál]* című ballada, amelyet a XVII. században írtak, és a XVIII. században újra kiadtak, a dilemmát vidáman és fantáziadúsán oldja fel: az átöltözés irodalmi konvencióját alkalmazza, ami után a hölgy valódi, nemesi identitása is lelepleződik.³⁹ Másutt a téma taglalása több kérdést is felvet. A *The Somersetshire Garland; or, The Serving-Man Bound Apprentice to his Mistress [A somersetshire-i koszorú; avagy: Miként szolgálta inasként hölgyét az egyszeri szolgál]* című balladában például egy saját birtokkal rendelkező hölgy beleszeretett bátyja szolgájába, és amikor bátyja, a „híres földesúr” ezt megtudta, megpróbálta besoroztatni a férfit katonának.⁴⁰ Ezt azonban a hölgy el tudta hártani azzal, hogy hozzáment feleségül, amitől bátyja dúlt-fúlt, de mindenki más ünnepelte az esküvőt. A hölgy így szólt: „Nay, brother, do your worst, the lady reply'd, / But e'er he returned, she made him her bride [Nem, bátyám, tégy csak bármi rosszat, válaszolta a hölgy, de mikor a szolgál visszatért, asszonyává tette]”. Ez a kapcsolat transzgresszív voltára utal mind a nemi, mind a társadalmi rang szempontjából – és még a rím kedvéért is szükség van rá.

37 Paul LANGFORD, *A Polite and Commercial People: England, 1727–1783* (Oxford: Oxford University Press, 1992 [1989]), 61–79.

38 Uo., 118–120.

39 *The Famous Flower of Serving-Men; or, The Lady Turn'd Serving Man* (London: printed and sold by L. How, in Petticoat Lane, Whitechappel) [ESTC T206181].

40 *The Somersetshire Garland; or, The Serving-Man Bound Apprentice to his Mistress* (printed and sold at the Printing Office, in Bow Churchyard, London) [ESTC N23794].

Ezzel szemben amikor a *The Tragical Ballad; or, The Lady Who Fell in Love with her Serving-Man* [Tragikus ballada; avagy: A hölgy, aki beleszeretett a szolgájába] című balladában egy fiatal és kétségkívül gazdag hölgy beleszeretett saját szolgájába, komoly ellentmondásba ütközött: „Why was I born so high, / To live in misery? [...] I wish I was as poor, / [M]y love would me adore. [Miért születtem olyan magas rangúnak, hogy nyomorúságban éljek?... Bárcsak olyan szegény lennék, hogy szerelmem imádhathatna.]”⁴¹ Titkát rábízta hát szobalányára, aki sajnos szintén ugyanabba a szolgába volt szerelmes. A hölgy ekkor bevallotta szerelmét, majd megbeszélték, hogy összeházasodnak és megszöknek – a hölgy férjruhában volt. A szobalány azonban kihallgatta őket, és elárulta tervüket urának, a hölgy apjának, aki erre lányát a szobájába záratta, szeretőjét pedig börtönbe csukatta, majd katonaszolgálatra Spanyolországba küldte. A szobalány, rádöbbenve, mit tett, megőrült. Eközben a fiatal hölgy megszökött, és férjruhában utazott a tengerentúlra, hogy csatlakozzon szeretőjéhez, de közben megsebesült az ellenség elleni harcban. Szeretője karjai között tartotta haldokló kedvesét, majd megölte magát. Amikor az apa erről értesült, elhatározta, hogy ő is véget vet életének.

Egy harmadik ballada, a *The Love-Sick Serving-Man, Shewing How He Was Wounded with the Charms of a Young Lady, but Did Not Care to Reveal his Mind* [A szerelemért sorvadó szolga, amely bemutatja, hogyan sebződött meg egy ifjú hölgy bájaitól, bár szerelmét felfedni nem akarta] című aligha egy valódi történetet mond el.⁴² Két részre oszlik. Az elsőben a szolga bejelenti társadalmi különbségeken átnyúló reménytelen szerelmét; a másodikban egy látomásban vagy álomban jelenik meg a fiatal hölgy előtt, és a társadalmi egyenlőtlenségük miatti rövid habozás után („thus to cast myself away / On my father’s meanest servant [tehát apám legszegényebb szolgájára vetemedem]”) a hölgy elhatározza, hogy viszonzza a szolga szerelmét, és kezét adja neki:

What tho’ my noble father dear,
 Disowns his daughter utterly;
 I have five thousand pounds a year,
 Of which no one can hinder me:
 ’Tis sufficient to maintain us,
 Should my father prove a foe:
 My love I’ll marry, nor no longer tarry
 For it must and shall be so.

41 *The Tragical Ballad; or, The Lady Who Fell in Love with her Serving-Man* (printed and sold at the Printing Office, in Bow Churchyard, London) [ESTC N13815].

42 *The Love-Sick Serving-Man, Shewing How He Was Wounded with the Charms of a Young Lady, but Did Not Care to Reveal his Mind* (printed and sold in Aldermary Churchyard, Bow Lane, London) [ESTC T38686].

[De mi van, ha az én kedves nemes atyám, teljesen kitagadja lányát? Évi ötezer fontom van, amit senki sem tagadhat meg tőlem; ebből meg tudunk élni, ha apám ellenségessé válik. Szerelmemhez hozzámegyek, nem késlekedem, mert ennek így kell lennie, és így is lesz.]

A ballada mindkét felét a karakter önmagával folytatott belső vitájaként alkották, amitől valami irodalmias gög hangulata lengi be a darabot, amelyet a rím-szerkezet és a fennkölt költői nyelvezet csak fokoz, különösen az első részben, ahol a fiatal hölgy, „Clarinda” mintha árkádiai alak volna. Nem úgy kell tekinteni ezekre a történetekre, mintha ezekben, legyenek bármily naturalisztikusak, a közönség még mindig felismerhetné a XVIII. század mindenütt jelenlévő vonatkozásait a romantikával, a gazdasággal és a társadalmi státusszal kapcsolatban.

A század tragikus balladáit közül nem mindegyik játszódik nemesek vagy a dzsentrik között, bár jó néhányuk igen. A *The Berkshire Tragedy* címűben egy molnár házassági ígérettel csábított el egy fiatal nőt, de amikor teherbe esett, megölte.⁴³ Végül megtalálták a holttestet, a gyilkosságra fény derült, a molnárt pedig felakasztották. A ballada elején felvázolt társadalmi környezet a feltörekvő középosztálybeliek közé sorolja a molnárt:

My tender Parents brought me up,
Provided for me well;
And in the Town of Whittam then,
Did place me in a Mill.

[Gyengéd szülők neveltek fel, gondomat viselték, és aztán Whittam városában egy malomba helyeztek.]

A legkorábbi példányok két, 1744-ben keltezett kisnyomtatvány, ami azért figyelemre méltó, mert a balladaszöveghez egy prózaoldalt csatoltak, amely a következőt tartalmazta: „Annak a John Mauge molnárnak utolsó haldokló szavai és vallomása, akit a múlt hónap 20-án, szombaton a berkshire-i Readingben végeztek ki kedvese, Anne Knite barbár meggyilkolása miatt.” S még ennél is figyelemreméltóbb, hogy amennyire tudjuk, az ismertett események, ideértve a Readingben történt kivégzést is, teljes mértékben kitaláltak. Itt nincs látványos társadalmi vagy gazdasági egyenlőtlenség, amely megmagyarázná, hogy a molnár miért nem veszi feleségül várandós kedvesét. Ehelyett a ballada történetét a

43 *The Berkshire Tragedy; or, The Whittam Miller* (Edinburgh: printed for John Keed, in the Swan Closs, 1744) [ESTC T60621]; *The Berkshire Tragedy; or, The Whittam Miller* (York: printed [sic] for John Keed, 1744) [ESTC N49176].

gondviselés szabályai irányítják, amely révén napvilágra kerül a gyilkosság, és ez intő jel minden fiatalember számára, hogy kerülje a bujaságot és a gonoszságot.

Ez a darab jó példa volt Tom Pettitt meggyilkoltkedves-balladájára. Egy másikban, a *The Kentish Tragedy [A kenti tragédia]* címűben, „a wealthy goldsmith’s only son [egy gazdag aranyműves egyetlen fia]” udvarolt „One ’squire Clark of Maidstone town [egy maidstone-beli nemes írnok]” gyönyörű, erényes és jólnevelt lányának.⁴⁴ Miután azonban megígérte, hogy feleségül veszi, elcsábította, majd megszökött. Utána véletlenül újra találkozott vele Londonban, ahol a férfi bocsánatot kért korábbi magatartásáért, és rávette, hogy menjen el vele, s még mindig házasságot ígért. Ahogy várható volt, miután elhagyták a várost, meggyilkolta a lányt. Ugyanígy várható volt, hogy a gyilkosságra majd fény derül. Ebben az esetben egy fogadóban történt ez, ahol a férfi éjszakára szállt meg, s ahol a lány szelleme megjelent a társaság előtt, miközben vér ömlött a sebeitől. A férfi ezután mindent bevallott egy szintén ott tartózkodó lelkipásztornak, majd teljes hosszában felvágta a saját torkát.

Mind a *The Berkshire Tragedy*, mind a *The Kentish Tragedy* ugyanolyan gonddal vázolta fel azt a független, prosperáló középrétegek közötti társadalmi háttérrel, amely előtt a tragédia kibontakozik. Bár a közönség kikövetkeztetheti az indítékokat, a gazdasági szorongás miatt, vagy azt, hogy a fiatalember húzódik, hogy a feleség és a gyermek iránt felelősséget vállaljon, maguk a balladák a bűn és a büntetés, a bujaság és a hamis eskü morális tanulságait emelik ki:

Young Men be warned by my Fall,
All filthy Lust defie,
By giving Way to Wickedness,
Alas! this Day I die.
Lord wash my Crimson Sins away,
Which have been manifold;
Have Mercy, Lord, on me, I pray,
And Christ receive my Soul.

(*The Berkshire Tragedy*)

[Fiatal férfiakat intsen bukásom, hogy ne engedjenek minden mocskos vágynak azáltal, hogy utat engednek a gonoszságnak. Jaj! ezen a napon meghalok. Uram, mossa le a bíbor bűneimet, amelyek sokfélék voltak. Könyörülj rajtam, Uram, kérlek, és Krisztus fogadja a lelkemet.]

44 *Kentish Tragedy; or, A Warning-Piece to All Perjured Young Men* (printed and sold in Bow Churchyard) [ESTC T29355].

You that have heard these mournful lines,
Don't prove deceitful in your love;
Lest by your breaking of your vows,
You like him should anger God above.
(*The Kentish Tragedy*)

[Te, aki hallottad ezeket a gyászos verseket, ne bizonyulj csalárdnak szerelmedben. Nehogy fogadalmad megszegésével, akárcsak ő, magadra haragítsd Istent.]

Mintha ezek a balladák két dolog között őrlődnének: az egyik a könnyen felismerhető emberi kapcsolatok valószerű viszonylatai (még ha ezek a kapcsolatok meglehetősen szélsőséges irányba fejlődnek is); a másik az előző századból örökölt történetvezetési mód, mely a gondviselés keretei között meséli el a bűn- és büntetés-történeteket, ami kitüntetett helyet biztosít az ember Istennel való kapcsolatának – szemben az emberek közötti mindennapos viszonyokkal.⁴⁵ A XVIII. század könnyen jellemezhető egyrészt az előretörő racionalizmus koraként, másrészt úgy, mint egy olyan időszak, amikor a vallásosság még mindig alapvető.

Azonban nem minden ballada boldogtalan vagy moralizáló. A *Maudlin, the Merchant's Daughter of Bristol* [*Maudlin, a bristoli kereskedő lánya*] címűben egy kereskedő lánya és egy szomszédos fiatal egymásba szerettek, de a lány barátai (vagyis a család, rokonok és más érdekeltek) továbbra is ellenkeztek, így a fiatalember elhatározta, hogy külföldre, Padovába utazik.⁴⁶ Maudlin ezután megbeszélte egy hajókapitánnyal, hogy álruhában száll hajóra. Azt állította, hogy az Olaszországban betegen fekvő testvérét látogatja meg. Amikor megérkezett, szerelmét börtönben találta. A férfit halálra ítélték, hacsak nem hagyja el vallását, és nem válik katolikussá. Ezt nem volt hajlandó megtenni. A lány meghallotta, ahogy a férfi a sorsa miatt siránkozik, és Maudlin iránti hűségét kinyilatkoztatja. A lány a bíró házában állt szolgálatba, és olyan jól teljesítette kötelességét, hogy a bíró is beleszeretett. Ő megígérte, hogy bármit teljesít, amire csak a lány vágyik, ha vonzalmát viszonzza. A lány a börtönben sínylődő „testvére” életéért könyörgött, és bár a bíró ezt nem ígérhette, megengedte, hogy egy angol „szerzetes”, aki valójában a hajó álruhás kapitánya volt, meglátogassa. Azonban a kapitány képtelen volt rávenni a fiatalembert, hogy vallást váltson, ezért Maudlin azt kérte a bírótól, hogy meghalhasson vele együtt. A két sze-

45 David ATKINSON, *The Ballad and its Past: Literary Histories and the Play of Memory* (Cambridge: D. S. Brewer, 2018), 161–192.

46 *Maudlin, the Merchant's Daughter of Bristol* (Northampton: printed by W. Dicey) [ESTC N3938].

retőt valóban halálra ítélték, és a tengerész is velük tartott, de amikor a bírák látták hűséges barátságukat, mindannyian kegyelmet kaptak, és visszaküldték őket Angliába. Mire hazaértek, Maudlin holtan találta apját, anyja mégis nagyon boldog volt, amikor viszontláthatta őket és amikor végül összeházasodtak. A hajókapitány pedig az apja helyére állt:

Their wishes she denied not,
but wedded them to their hearts delight.
Her gentle master she desired
to be her father, and at Church to give her then,
It was fulfilled as she required,
to the joy of all good men.

[Az anya nem tagadta meg a kívánságukat, hanem a szívük örömeire összeházasította őket. A lány arra vágyott, hogy nemeslelkű kapitánya az apja legyen, és a templomban ő adja össze őket. Teljesült, ahogy kérte, minden jó ember öröme.]

A barátság és a vallásban való állhatatosság mozgatja ennek a történetnek a szálait, éppúgy, mint a romantikus szerelem és a társadalmi korlátokkal való szembenézés. Még a burkolt katolicizmus-ellenességet is mérsékelte a bíró rokonszenves ábrázolása. Úgy is mondhatnánk, hogy az emberi kapcsolatok és mindazon tényezők, amelyek a XVIII. századi élethez kötik azokat, egy egyszerű kalandtörténetnek és az elképzelt Itália egzotikumának vannak alárendelve.

A „régiballadák” egzotikumának másik példája Pero és Cimon római legendája, egy lány története, aki titokban a saját melléből származó tejjel etette apját, amikor bebörtönözték és éhhalálra ítélték. A legendát Valerius Maximus mesélte el, és számos művész, köztük Rubens és Caravaggio ábrázolta, mielőtt John Steinbeck regénye, a *The Grapes of Wrath* [Érik a gyümölcs] feldolgozta volna. A témáról szóló balladát a XVIII. század elején nyomtatták, majd újranyomták a Bow Churchyardban és az Aldermary Churchyardban, a Stonecutter Streeten, majd John Evansnél (a Dicey/Marshall cég utódánál) *Roman Charity* címmel.⁴⁷ A ballada története arról szól, hogy egy nemes megsértette az uralkodót (az okot nem tudni), ezért börtönre és éhhalálra ítélték. A ballada felét az teszi ki, hogy a férfi kesereg a helyzetén. Senki sem mert segíteni neki, mert félték, hogy megbántják az uralkodót. Végül a férfi lánya, akit „a virtuous wife [erényes feleség]”-ként jellemeztek, bár „she liv’ d in mean estate [szegénységben élt]”, s noha nővérei óva intették ettől, elhatározta, hogy segít apjának. Elment a

47 *Roman Charity: A Worthy Example of a Virtuous Wife Who Fed her Father with her Own Milk* (sold in Aldermary Churchyard, London) [ESTC T45191].

börtönhöz, de nem engedték be. Így magához az uralkodóhoz fordult egy olyan történettel, miszerint apja akarata ellenére ment férjhez (feltehetően ezért élt „szegénységben”), és most egy utolsó lehetőséget keres a megbékélésre:

It chanced so, I match'd myself
Against my father's mind,
Whereby I did procure his wrath,
As fortune had assign'd.
And seeing now the time is come,
He must resign his breath,
Vouchsafe that I may speak to him
Before the hour of death.

[Úgy esett, ahogy a szerencse előre megszabta, hogy apám akarata ellenére házasodtam, amivel kivívtam haragját. És látva, hogy eljött az idő, hogy ki kell lehelnie lelkét, engedd, hogy beszélhessek vele halálának órája előtt.]

Az uralkodó azzal a feltétellel adta meg az engedélyt, hogy minden alkalommal átkutatják, hogy megbizonyosodjanak arról, hogy nem visz be ételt vagy italt. Ily módon tizenkét hónapig és egy napig táplálhatta melléből apját. Ekkor az uralkodó rájött, mi történik, megkegyelmezett az apának, és megjutalmazta a lányt:

Her father ever after that
Lov'd her as his life;
And blest the day that she was made
A virtuous loving wife.

[Az apja ezután úgy szerette őt, akár az életét; és áldotta azt a napot, amikor a lány erényes, szerető feleség lett.]

A római mese és a ballada is elsősorban apa és lánya kapcsolatával foglalkozik. A legenda valójában a gyermeki odaadás példázata. Ami viszont a ballada esetében figyelemre méltó, az a szerelmesekkel szembeni családi ellenkezés motívumának a legendába iktatása. A szülői ellenkezés témája alig van kidolgozva, de így is összhangba hozza az elbeszélést a kialakult balladamegoldásokkal. Ez a XVIII. századi viszonyokra utal, mégis vitatható, hogy valóban többet jelent-e annál, mint hogy emeli a tétet azzal kapcsolatban, hogy a lánynak mit kell leküzdenie erényei gyakorlása során. Christopher Marsh úgy véli, hogy „ez az erényes feleség túlzó és egzotikus köntösben tört át azon a mindennapi dilemmán, amellyel sok kora újkori angol feleség szembesült: hogyan találja meg a

maga módján a beteljesülést a patriarchátuson belüli egy kissé paradox, az ösztönöket korlátozó pályán” – már ha megengedjük, hogy a ballada „fantasztikus menekülést” nyújtott a kora újkori társadalmi kapcsolatok valóságától.⁴⁸

Utolsó példánk legyen az, amit a skandináv kutatók „vígballadának” neveznek, a *The Fair Maid of the West, Who Sold her Maidenhead for a High-Crown'd Hat* című.⁴⁹ Egy hajadon elment a piacra, hogy vegyen egy „high-crowned [magas tetejű]” kalapot, amiért a boltos, „a youthful batchelor [egy fiatal agglegény]” hét shillinget kért. A boltos azt mondta a lánynak, hogy egy „crown”-ért [egy koronáért] (azaz öt shillingért) átengedi neki, ha a lány is átengedi „maidenhead”-jét [„lányságát”]. Ezt a lány visszautasította, ezért a férfi változtatott, és most már a kalapot ajánlotta neki a szüzessége fejében. A lány hazament az alkujával – egy kalap a maidenheadért cserébe –, és elmondta az egészet anyjának. De az anya dühbe gurult, és kitessékelte őt az ajtón, azzal fenyegetve, hogy kitagadja, ha nem tér vissza a városba, és nem cseréli vissza a kalapot „maidenhat”-jére. A boltos hajlandó volt visszakozni, és végül minden rendbe jött – ahogy az édesanya fogalmazott:

Well daughter had it not been so,
It might have been your overthrow;
But since he did it you restore,
See that you play the fool no more.

[Hát, lányom, ha nem így lett volna, az a bukásod lett volna; de most, hogy a boltos visszaadta, ami a tiéd volt, ne légy többé ily bolond.]

Az anya nyilvánvalóan ugyanolyan bolond volt, mint a lány. Itt a ballada szereplői a középosztályból származnak. Hét shilling sok lehetett volna egy kalapért, így valószínűleg nem meglepő, hogy a fiatal nő szívesebben kapja meg a „semmiért”. Ám a történet valójában alig több egy hagyományos szexuális tréfánál, a következményeket csak a balladai elbeszélés kényszeríti ki. A XVIII. századi társadalmi élet valóságára való utalással csak az itt idézett utolsó versszak keretezi az elbeszélést.

Gammon a XIX. század eleji falusi életet első kézből ismerő John Clare *The Shy Lover [A félénk szerető]* című versét idézi: „Snares are so thickly laid in woman's way, / The common ballad teaches men betray. [Igen sűrűn hevernek

48 Christopher MARSH, “The Woman to the Plow; and the Man to the Hen-Roost: Wives, Husbands and Best-Selling Ballads in Seventeenth-Century England”, *Transactions of the Royal Historical Society* 28 (2018): 65–88, 80.

49 *The Fair Maid of the West, Who Sold her Maidenhead for a High-Crown'd Hat* (printed and sold in Aldermay Churchyard, Bow Lane, London) [ESTC T35164].

csapdák a nők útján, hisz a közönséges ballada árulásra tanítja a férfiakat.]”⁵⁰ Ez óva int minket attól az egyszerű értelmezéstől, amely egy olyan balladát, mint a *The Fair Maid of the West* egyenesen a kicsapongás valamiféle ünnepléseként fog fel. A balladák által ábrázolt képzeletbeli kapcsolatok voltaképpen keretet jelentenek a XVIII. századi társadalom valós, mindennapi kapcsolataihoz – szülők és gyerekek, munkaadók és szolgák, szerelmesek, kedvesek és alkalmi szexuális partnerek között. A dalszövegek ugyan leírják a társas kapcsolatokat, de ezt úgy teszik, hogy a külső világ adataitól elzárva a valódi társas viszonyokat nem lehet visszaolvasni belőlük.

Ezzel szemben, noha egy adott darab népszerűségének köze lehetett a társadalmi vagy ideológiai tartalomhoz, a ballada közönsége – legalábbis elviekben – szabadon próbálgathatta a fantáziadús karakterszerepeket, és tesztelhette őket mindennapi, megélt társas életének közegében. A balladák – William Gifford szavaival – a hétköznapi emberek számára mindennapi tapasztalataikon kívül „sok furcsa tudást” biztosítottak. A „régiballadák” saját történeteikkel, költői, verselési hagyományaikkal és megoldásaikkal az imaginatív irodalom mérsékelt típusát hozták létre.

Fordította Vaderna Gábor

50 GAMMON, “Song, Sex, and Society”, 235.